

3. Религиозно-правовой словарь / Под ред. проф. Колодного А. и Лобовика Б. — Киев: Четвертая волна, 1996. — 392 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. — 20 с.
5. Соловьев В.С. Оправдание добра. Соч. в 2-х т. — М., 1988. — Т.1. — С. 152-153.

У статті розглянуто проблему гуманізації професійної підготовки майбутніх юристів. Доведено, що при забезпеченні сучасного суспільства справжніми висококваліфікованими фахівцями-юристами, навчально-виховний процес має акцентувати увагу на перевагах використання у системі вищої освіти гуманістичних принципів, форм та методів навчально-виховної роботи; розглянуті основи гуманізації сприятимуть зміні світогляду фахівців, усвідомленню ними розуміння і сприйняття людини як найвищої цінності суспільства, розвитку особистості студента-юриста, виробленню навичок і вмінь у майбутній гуманістично орієнтованій професійній діяльності. Проведено аналіз шляхів формування особистості майбутнього юриста.

Ключові слова: гуманізація, гуманістичні принципи, професійна підготовка, особистість, майбутній юрист, особистісно-орієнтована, освітня система.

В статье рассматривается проблема гуманизации профессиональной подготовки будущих юристов. Доказано, что при обеспечении современного общества настоящими высококвалифицированными специалистами-юристами, учебно-воспитательный процесс должен акцентировать внимание на преимуществах использования в системе высшего образования гуманистических принципов, форм и методов учебно-воспитательной работы; рассмотрены основы гуманизации будут способствовать изменению мировоззрения специалистов, осознанию ими понимания и восприятия человека как высшей ценности общества, развития личности студента-юриста, выработке навыков и умений в будущей гуманистически ориентированной профессиональной деятельности. Сделана попытка анализа формирования путей формирования личности будущего юриста.

Ключевые слова: гуманизация, гуманистические принципы, профессиональная подготовка, личность, будущий юрист, личностно-ориентированный, образовательная система.

The article deals with the problem of humanization training future lawyers. Proved that providing modern society with highly authentic legal professionals, the educational process should focus on the benefits of using the system of higher education of humanistic principles, forms and methods of educational work, the basics will help you change the outlook of humanization professionals, their awareness and understanding perception of man as the highest value of society, personal development law students, the development of skills in the future humanistic oriented careers. Attempt to analyze the formation of the future paths of identity formation of a lawyer.

Keywords: humanizing, humanistic principles, training, personality, future lawyer, student-oriented, educational system.

УДК 378:371.133:316.775.2

В.В. Ільчук
м. Вінниця, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

Постановка проблеми. Нині неможливо вирішувати завдання наукового осмислення й побудови педагогічного процесу без включення в нього змісту, що передбачає навчання майбутнього фахівця спілкуванню з урахуванням специфіки професійної діяльності. Сучасному суспільству потрібний не просто фахівець, а людина культури, професіонал, який інтегрує культуру знань, відчуттів, спілкування, творчої дії. Недоліки ж комунікативного розвитку перешкоджають професійному та особистісному зростанню фахівця будь-якої галузі.

Усе зазначене стосується, насамперед, педагогічної діяльності. Професійна культура викладача вищої школи характеризується ступенем оволодіння прийомами і способами розв'язування педагогічних завдань, починаючи від проблем спілкування, виховання й закінчуючи завданнями методики викладання конкретної дисципліни. Зазвичай у педагогічних

ВНЗ приділяється належна увага розвитку комунікативної компетентності студентів. Але викладачами спеціальних дисциплін часто є випускники економічних, технічних, аграрних та інших непедагогічних ВНЗ.

Здебільшого у ВНЗ непедагогічного профілю серед основних цільових завдань відсутня мета розвитку професійних мовних комунікативних умінь. Передбачається, що їх розвиток здійснюється стихійно методам спроб і помилок у процесі вивчення різних спеціальних, загальноосвітніх і гуманітарних дисциплін. Поширеною є думка, що достатньо добре знати конкретну наукову галузь, щоб уміти добре викладати. Проте досвід показує, що молодий викладач, який навіть дуже добре підготовлений у певній науковій галузі, має утруднення в послідовному викладі матеріалу, в осмисленні понять і, в зв'язку з цим, у побудові правильного мовлення. Часто виникають складнощі з пошуком доступних форм передавання сенсу сформульованих теоретичних положень, з формулюванням висновків тощо [1].

Тому проблема формування комунікативної компетентності викладача спеціальних дисциплін у технічних ВНЗ є важливою частиною широкої і складної проблеми формування його професійно-значущих якостей. Розробка й реалізація на практиці цієї проблеми має важливе значення в підвищенні рівня успішності педагогічної діяльності й розвитку професіоналізму в цілому.

Аналіз наявних досліджень з проблеми. Комунікативні якості викладача складаються з комунікативних здібностей і комунікативних умінь. У контексті нашого дослідження під професійними мовними комунікативними вміннями розуміємо уміння, що необхідні для успішного викладання спеціальних дисциплін і виявляються в цьому процесі.

Аналізу розвитку окремих комунікативних здібностей, комунікативних якостей особистості педагога, комунікативних умінь присвятили свої роботи багато вітчизняних і зарубіжних дослідників. У плані методологічної основи для нас представляли інтерес дослідження в галузі соціальної перцепції, міжособистісних стосунків, концептуальні положення про суть педагогічних комунікацій і педагогічного спілкування.

Перелік і опис комунікативних здібностей і умінь педагогів широко представлений у науковій літературі. Більшість науковців вважають, що комунікативна компетентність педагога передбачає певний рівень розвитку соціальної сенситивності, соціальної спостережливості, пам'яті та мислення (розуміння), уяви, що виявляються найповніше в рефлексивності, емоційній чуйності (емпатії) тощо; є певним рівнем знань у галузі комунікативних дисциплін і практичних умінь, що забезпечують успішність комунікацій (володіння соціальною перцепцією, розуміння психічного стану учня за зовнішніми ознаками; уміння «подавати себе» в спілкуванні з учнями; оптимально будувати своє мовлення у психологічному плані, тобто володіти вміннями мовного й немовного контакту з учнями (М. Згурская [3], В. Кан-Калік [5], В. Яқунін [8]).

Проблему комунікативної компетентності в діяльності вчителя в Україні вивчають З. Залізовська-Ільницька [2], Л. Савенкова [6], О. Савченко [7] та ін. Ці та інші автори, характеризуючи професійну діяльність учителя, опереють такими поняттями, як комунікативна взаємодія, комунікативні вміння, комунікативність, комунікативні якості, властивості особистості, комунікативні процеси. Аналіз досліджень у сфері соціальної психології та педагогіки показав, що більшість науковців комунікативну компетентність розглядають у зв'язку з характеристикою взаємодії людей; знаннями й вміннями; як особистісну якість і поведінку, що виявляється у стосунках з людьми.

Невирішені аспекти проблеми. Незважаючи на наявність численних публікацій, що присвячені проблемам розвитку комунікативної компетентності педагогів, залишається невирішеною проблема комунікативної компетентності викладачів спеціальних дисциплін, які працюють у вищій школі і не мають педагогічної освіти.

Мета статті — визначити особливості комунікативної компетентності викладачів спеціальних дисциплін і запропонувати педагогічний механізм її розвитку в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна компетентність — це знання,

уміння, навички, особистісні якості й досвід, що необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Під комунікативною компетентністю зазвичай розуміють здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. До складу компетентності включають сукупність знань, умінь, навичок, досвіду і якостей, що забезпечують ефективне спілкування [2; 4; 5]. Такого роду компетентність передбачає вміння змінювати глибину й коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим партнером зі спілкування.

У поняття комунікативної компетенції включаються такі показники, як:

- обізнаність у лінгвістичній теорії, усвідомлення її як системи правил і загальних розпоряджень, що регулюють вживання засобів мови;
- знання теорії мови, володіння основними видами мовної діяльності;
- здатність аналізувати мовну ситуацію й відповідно до неї вибирати програму мовної поведінки стосовно різних сфер і ситуацій спілкування, з урахуванням адресата, мети [6; 7].

Комунікативна компетентність дозволяє встановлювати психологічний контакт з діловими партнерами, добиватися точного сприйняття і розуміння в процесі спілкування, прогнозувати поведінку ділових партнерів, направляти їх поведінку до бажаного результату. У основі ділової комунікації лежать загальноприйняті етичні вимоги до спілкування, що орієнтовані на визнання неповторності й цінності кожної особистості. Це такі вимоги: ввічливість, коректність, тактовність, скромність, точність. Усі ці поняття є основоположними для повноцінного спілкування, але в умовах ділової комунікації від ступеня володіння перерахованими якостями залежить багато в чому успіх проведення переговорів, укладення угоди, організація якісної й плідної професійної діяльності.

Особливістю комунікативної компетентності особистості викладача є його теоретична підготовка у сфері міжособистісного пізнання, міжособистісних стосунків; законів логіки та аргументації; професійного, зокрема мовного етикету; комунікативних технологій. Комунікативну компетентність викладача спеціальних дисциплін ми розуміємо як сукупність достатньо сформованих професійних знань, комунікативних і організаційних умінь, здібностей до самоконтролю, емпатії, культури вербальної та невербальної взаємодії. Комунікативна компетентність викладача виражається також гуманістичною спрямованістю, здатністю відчувати іншого, адекватно сприймати його, бути готовим співпрацювати, взаємодіяти, бути особисто зацікавленим у благах інших, тобто у прояві емпатії.

Отже, комунікативна компетентність — це система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності (аксіологічний підхід); передумова, мета, спосіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній, її результат і критерій оцінювання (діяльнісний підхід); концентрований прояв особистості педагога (особистісний підхід). Таким чином, комунікативна компетентність викладача є сукупністю норм, способів і форм взаємодії і несе в собі кращі зразки й цінності педагогічної діяльності.

Високий рівень комунікативної компетентності викладача вищої школи визначається наявністю в суб'єкта спілкування низки особистісних якостей:

- емпатія — уміння бачити світ очима інших, розуміти його так само як вони;
- доброзичливість — пошана, симпатія, уміння розуміти людей, не схвалюючи їхні вчинки;
- автентичність — здатність бути самим собою в контактах з іншими людьми;
- ініціативність — здатність іти вперед, встановлювати контакти, готовність братися за якісь справи в ситуації, що вимагає активного втручання, а не просто чекати, коли почнуть діяти інші;
- сприйняття відчуттів — уміння виражати свої відчуття і готовність приймати емоційну експресію з боку інших [6; 7].

Комунікативна компетентність виявляється через соціально-психологічні комунікативні вміння, через логіко-композиційні інформаційні комунікативні вміння, що визначають культуру мислення, і мовні комунікативні вміння, що визначають культуру мови. Компоненти взаємно

впливають один на одного і межі між ними досить прозорі.

Вільне володіння мовою — це найважливіший компонент комунікативної компетентності викладача спеціальних дисциплін, на формування якої не приділяють належної уваги під час їхньої професійної підготовки. Мова для викладача — інструмент, засіб, яким він впливає на своїх студентів. Для викладача низький рівень комунікативності руйнує середовище професійної діяльності, створює бар'єри, що перешкоджають взаємодії зі студентами.

Викладачеві технічних дисциплін необхідно володіти точною, чітко сформульованою, і якщо зажадають обставини — образною мовою. Він має логічно висловлювати свої думки, зрозуміти думку студентів, їх аргументи, зуміти переконувати студентів і швидко знайти потрібні аргументи. Для нього дуже важливі мовні комунікативні вміння, зокрема: точно і просто викладати матеріал, спираючись на великий словарний запас і знання в галузі конкретної спецдисципліни; володіти логікою і синтаксисом мови, правильно використовувати необхідні стилістичні звороти і словосполучення; розрізняти особливості усного та письмового мовлення; знаходити й реалізовувати адекватну форму викладу матеріалу, включаючи образність і виразність мови, інтонацію і силу необхідного звучання.

Для початкової діагностики комунікативної компетентності викладачів технічних дисциплін в аграрному ВНЗ нами використовувався тест на визначення загального рівня комунікабельності особистості. Одержані дані дозволили визначити реальні рівні сформованості комунікації і визначити чинники, що забезпечують формування комунікативної компетентності.

Дослідження показали, що 57,3 % викладачів технічних дисциплін мають низький рівень комунікабельності, середній рівень мають 22,6 % викладачів, високий — 20,1 % досліджуваних.

Оскільки професійна діяльність педагога в основному здійснюється через спілкування, то розвиток комунікативної компетентності викладача має бути одним з важливих завдань в аграрному ВНЗ. Пояснюємо це тим, що від рівня комунікативної компетентності залежить можливість педагога вищої школи адаптуватися до роботи, суспільства; здатність зменшити вплив негативних чинників на його емоційний стан, самосвідомість.

Часто комунікативна компетентність засвоюється методом проб і помилок. Це, на нашу думку, мало ефективно і занадто довго. Вивчення прояву змістових компонентів комунікативної компетентності викладача на початку дослідно-експериментальної роботи показало наступне:

- з роками професійної діяльності відбувається, хоча і повільний, процес формування комунікативної компетентності;
- найбільшу кореляційну залежність у структурі комунікативної компетентності показують комунікативний самоконтроль і комунікативні та організаційні вміння;
- спостерігається нерівномірний розвиток змістових компонентів комунікативної компетентності: краще представлений самоконтроль, менше — продуктивні способи виходу з конфліктної ситуації.

В умовах жорсткої конкуренції сучасний ВНЗ не може собі дозволити чекати, поки викладачі набудуть високого рівня професіоналізму. Необхідно розробляти засоби розвитку комунікативної компетентності. Значною мірою ділова комунікація залежить від соціально-психологічних умінь. І якщо ввічливість, тактовність, скромність, коректність — якості швидше природжені, ніж набуті, то психологічним аспектам можна навчитися. Тому відповідно до початкових теоретичних положень і даних сформованості комунікативної компетентності викладачів-початківців спеціальних дисциплін нами була реалізована модель їхнього розвитку в цьому напрямі, в основу якої було покладено соціально-психологічні тренінги. Це сфера практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності в спілкуванні. Це засіб дії, спрямований на розвиток тих або інших знань, умінь і досвіду в сфері міжособистісного спілкування. У психологічному плані це означає наступне:

- вироблення системи навичок і вмінь спілкування;
- корекція наявної системи міжособистісного спілкування;
- створення особистісних передумов для успішного спілкування.

У тренінгу ділового спілкування моделюються комунікативні ситуації, в яких відтворюються аспекти поведінки, адекватні практиці ділового спілкування у вигляді різноманітних модельних репрезентацій — ігор, вправ, пленумів тощо.

Ми неодноразово переконувалися в тому, що тільки ретельно підготовлений тренінг відкриває шлях до імпровізацій і творчості педагогів. Основне — це забезпечення атмосфери доброзичливості, невимушеності, створення в кожного учасника комунікативного процесу установки на відвертість, довіру, правильне сприйняття іншого та ін.

Технічне забезпечення тренінгу, наприклад, відеозйомка, дає необмежені можливості для аналізу та рефлексії.

Відвідування тренінгів з розвитку ділової комунікації дають можливість навчитись:

- психологічно правильно й ситуативно зумовлено вступати в спілкування;
- підтримувати спілкування, стимулюючи активність партнера;
- психологічно правильно визначати точку завершення спілкування;
- максимально використовувати соціально-психологічні характеристики комунікативної ситуації, в межах якої розгортається спілкування;
- прогнозувати реакцію партнерів на власні дії, оволодівати ініціативою спілкування й утримувати її;
- адекватно ситуації вибирати жести, пози, ритм своєї поведінки.

Тренінг як активна форма навчання дозволяє проектувати різні ситуації, що виникають під час ділового спілкування, і вибирати поведінкові моделі, найбільш виграшні і доречні в тих або інших обставинах.

Мета й завдання тренінгів — формування культури мови, навчання та засвоєння слухачами аргументованого доведення власної точки зору; вміння зайняти позицію співрозмовника; здійснювати словесну й невербальну дію, логічно й естетично виправдану. Завдяки риторичним прийомам, умінню створювати ситуації інформаційної та комунікаційної комфортності, сприяти культурі діалогу, яскравості й емоційності мовлення, регулюванню мовної поведінки відповідно до комунікаційних потреб і психологічних особливостей співрозмовника.

На практичних заняттях молоді викладачі вчилися усвідомлювати мету своєї промови, організовувати себе у процесі виголошування промови, бути природними, привабливими, артистичними, бути вимогливими до себе, проявляти щирість, змістовність, чіткість, емоційність, захопленість.

При цьому широко використовувалася аудіовізуальна техніка, кабінет із спеціалізованим устаткуванням (дзеркало, трибуна, подіум, мікрофони, кінокамери тощо), самотійна робота, залучення професійно значущих комунікативних ситуацій і відповідного риторичного матеріалу.

Тренінги дають поглиблене системне уявлення про літературну мову норму й комунікативні якості, розглядають проблеми підвищення якості й ефективності мовного спілкування. Основна частина занять передбачає формування умінь складати тексти доповідей, виступати перед будь-якою аудиторією. Частина занять спрямована на вироблення техніки мовлення: вправи для артикулярного апарату спрямовані на розвиток дихання, дикції, володіння голосом, а також засобів усної виразності; на вироблення умінь невимушено триматися під час спілкування (жести, міміка, пози); на прояв мовної активності, швидкості реакції в діалозі тощо.

Відвідування тренінгів сприяло формуванню в молодих викладачів спеціальних дисциплін різноманітних ознак, що характеризують їхню комунікативну компетентність (уміння доводити, спростовувати, критикувати, давати оцінки, розуміти, визнавати свої помилки, переконувати, володіти мовленнєвими комунікативними якостями, регулювати свою поведінку, моделювати особистість співрозмовника тощо).

Доказом результативності роботи з цілеспрямованого формування комунікативної компетентності викладачів спеціальних дисциплін стали дані завершального зрізу рівнів сформованості окремих компонентів комунікативної компетентності, які доводять значне зростання сформованості комунікативних умінь, також спостерігається динамічне зростання

високих показників емпатії.

Ми переконалися, що побудована модель процесу формування комунікативної компетентності викладачів сприяє формуванню викладача - професійного комунікатора.

Проте робота колективу викладачів вимагає продовження в плані вивчення взаємозв'язків формування комунікативної компетентності педагога з іншими його професійними якостями, що ми відносимо до подальших напрямів дослідження.

Література:

1. Дмитриева В. Ф. Модель преподавателя вуза технического профиля / Дмитриева В. Ф., Ившина Г. В., Матушанский Г. У. // Специалист. — 1997. — № 8. — С.4-8.
2. Залібовська-Ільницька З.В. Різні підходи до дослідження комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Залібовська-Ільницька З.В. // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів: Збірник наукових праць учасників Всеукраїнського методологічного семінару з міжнародною участю. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. — С.159-163.
3. Згурская М.П. Педагогическая культура: информационно-коммуникативный аспект компетенции преподавателя высшей школы / М. П. Згурская // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб.наук.пр. / за ред.Л.Л.Товажнянського, О.Г.Романовського. — Вип.22 (26). — Харків: НТУ «ХП», 2009. — С.34-43.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / Зимняя И. А. // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С.34-42.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. М., 1987. — 146 с.
6. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління / Савенкова Л. О. — К.: КНЕУ, 2005. — 215 с.
7. Савченко О. П. Психолого-педагогічні основи організації процесу спілкування у системі «викладач-студент» / Савченко О. П. // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. — Черкаси. — ЧНУ, 2008. — Випуск 136. — С.119-122.
8. Якунин В. А. Педагогическая психология: Учеб.пособие. — 2-е изд. / Якунин В. А. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. — 348 с.

У статті визначено особливості комунікативної компетентності викладачів спеціальних дисциплін і запропоновано педагогічний механізм її розвитку в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: викладач, формування, компетентність, професійна діяльність, комунікативність.

В статье определены особенности коммуникативной компетентности преподавателей специальных дисциплин и предложен педагогический механизм ее развития в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: преподаватель, формирование, компетентность, профессиональная деятельность, коммуникативность.

In this article the features of the communicative competence of teachers of special subjects and proposed a mechanism for its educational development in higher education.

Keywords: teacher, formation, competence, professional activities, communication.